

ЛЕКЦІЇ. ДИСПУТИ

У рамках декади українознавства для першокурсників автомобільного факультету доц. каф. українознавства А.М. Домановський провів відкриту лекцію «Із селян – у націю: українське «національне відродження» «великого» ХІХ століття». Захід було присвячено історії становлення української нації, яка, пройшовши впродовж «довгого» ХІХ ст. шлях від традиційного до модерного суспільства, сформувалася як самостійний політичний феномен.

Творення українського народу

Епіграфом до лекції стала цитата із знаменитої «Книги Буття українського народу» – одного із засадничих документів Кирило-Мефодіївського братства, авторство якого приписують видатному українському історикові Миколі Костомарову. Цей документ, у якому стверджується месіанська роль українського народу щодо усіх слов'янських націй, завершується пророчими словами про те, що саме Україна стане наріжним каменем побудови справедливого світоустрою: «Тоді скажуть всі язики, показуючи рукою на те місто, де на карті буде намальована Україна: “От камень, его же не брегоша зиждущий, той бисть во главу”».

Після мотиваційної цитати епіграфа, лектор обгрунтував хронологічні рамки лекції, пояснивши різницю між хронологічним та історичним століттями. Справді, як в усьому світі, так і в Україні межі історичного ХІХ ст. виходять далеко за межі століття хронологічного. Для всього світу це «велике» століття починається від доби Великої французької революції (1789 – 1799 рр.) і закінчується 1914 р. – початком Першої світової війни. В українському випадку початок історичного ХІХ ст. упродовж останньої третини ХІХ ст. додатково обумовлено ліквідацією царатом решток української козацької автономії і масштабними геополітичними змінами у Центрально-Східній Європі. Саме в цей час було покладено край існуванню Гетьманату (1764 р.), зреформовано п'ять козацьких полків, замість яких було засновано регулярні гусарські полки (1765 р.), знищено Запорізьку Січ (1775 р.), скасовано поділ Лівобережної України на полки і сотні та запроваджено губернії за аналогією з Росією (1781 р.) і, нарешті, поновлено дію кріпосного права (1783 р.).

Тоді ж з політичної карти світу зникнуть дві сусідні з колишньою Гетьманщиною держави, взаємодія з якими ще від середини ХІХ ст. визначала долю українського народу. У 1772, 1793 і 1795 рр. відбудуться три поділи Польщі, майже 2/3 території якої опиняться у складі Російської імперії, а решту поділять між собою Австрія і Прусія. Рівночасно, внаслідок російської анексії, у 1783 р. буде знищено державу кримськотатарського народу – Кримський ханат.

Опинившись, таким чином, у нових історичних умовах бездержавності і чужо-

земного поневолення, закріпачений народ вільних нещодавно козаків постав перед межею зникнення як самобутня історико-культурна спільнота. Втім, незважаючи на колонізаторську політику правлячих кіл Австрійської (згодом, від 1867 р. – Австро-Угорської) і Російської імперій, на гербах яких гордовито хизувалися пазурами двоголові орли, українцям вдалося не лише зберегти свою історичну свідомість і традиції, але й переродитися з традиційного селянського суспільства на модерну політичну націю.

Відбулося це переродження у три послідовні етапи, виділені для бездержавних народів чеським дослідником Мирославом Грохом. Ці етапи отримали умовні назви «наукового зацікавлення» або «музейний», «академічної агітації» або «просвітницький», «партійного оформлення» або «політичний». В українському випадку перший етап припав на кінець ХІХ ст. – перші два десятиліття ХІХ ст., другий – на середину ХІХ ст. і третій – на останню третину ХІХ ст. – початок ХХ ст. Саме на початку ХХ ст. з початком Першої світової війни й закінчується «довге» ХІХ ст.

Нам цікаво було почути також, що визначну роль у процесі українського відродження на першому, «музейному» та почасти другому, «просвітницькому» етапах, відіграв Харків із заснованим тут 1804 р. першим в Україні модерним університетом. Наше місто, за словами А.М. Домановського, щонайменше тричі прислужилося українському національному рухові. Вперше це відбулося у першій половині ХІХ ст., коли навколо університету об'єдналася у просвітницькій діяльності плеяда видатних діячів української культури: байкаря Петро Гулак-Артемівський, перший український прозаїк Григорій Квітка-Основ'яненко, історик Микола Костомаров та інші. У Харкові було вперше послідовно запроваджено до широкого вжитку поняття українськості, про що свідчать назви літературних альманахів «Українській альманах» (1831 р.), «Українській збірник» (1838 – 1841 рр.), часописів «Українській вестник» (1816 – 1819 рр.), «Українській журнал» (1823 – 1825 рр.).

Вдруге Харкову пощастило стати епіцентром українського руху на межі ХІХ – ХХ ст., насамперед у зв'язку із діяльністю

тут Братства тарасівців (1891 – 1893 рр.) та харківським періодом життя Миколи Міхновського (1873 – 1924 рр.). Саме у нашому місті цей видатний український ідеолог-державник створить Українську народну партію, яка проголосить своєю засадничою метою боротьбу за незалежність України.

Нарешті, третім етапом, який, до речі, остаточно закріпив результати становлення української нації, стали 1920-ті роки, позначені славнозвісною політикою українізації. Її епіцентром також виявився Харків, що був на той час столицею УСРР. Своім внеском в український національний рух Харків може сміливо суперничати зі Львовом та «Українським П'ємонтом» – Східною Галичиною, що була епіцентром українського наукового, культурного і політичного життя в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст.

Заслугує на увагу й проведена лектором коротка презентація двох новітніх видань з історії України у ХІХ ст., опублікованих 2016 р. у Львові та Харкові. Львівська книга – «Час народів. Історія України ХІХ ст.» – це підготовлений провідними фахівцями навчальний посібник, де, за словами проф. Валентини Шандри, «автори відмовилися від старих концептуальних підходів і запропонували справді новий, цікавий, а подекуди й захоплюючий посібник». Як наголосив Андрій Миколайович, ця книга дуже вдало продовжує посібник Наталі Яковенко «Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України», доведений саме до кінця ХІХ ст., і доповнює відому книгу Ярослава Грицака «Нариси історії України: формування модерної української нації ХІХ – ХХ ст.».

Друга харківська книга має яскраву назву «У кігтях двоголавих орлів. Творення модерної нації. Україна під скіптрами Романових і Габсбургів», що увійшла до 10-томного науково-популярного видання з історії України, започаткованого Громадським просвітницьким проектом «ЛІКБЕЗ. Історичний фронт» і видавництвом «Клуб сімейного дозвілля».

Як бачимо, і сьогодні, як і понад століття тому, Львів і Харків продовжують крокувати пліч-о-пліч у справі зміцнення українського національного чину.

Максим Кондратьєв,
Михайло Махонін, гр. А-11